

Toros Toranyan: Fotoğraflar konuşsun

Posted on 05/06/2021

Günlerden bir gün, tesadüfen, Halep'te bir düşünüre rastladım. Tarihçiydi ve görünüşe göre sosyal konularla yakından ilgiliydi.

Kendini tanıttı -Sait Çetinoğlu. Bana, Fikret Başkaya'nın eserlerinden, birkaç kitap da verdi...

Mümkün müdür ki bir Türk ve bir Ermeni rastlasınlar ve Türkiye'de yaşananlar, Ermeni'lere yaşatılanlar hakkında sessiz kalsınlar.

Ama o konu hakkında konuşmadık, ikimiz de bir uyarıdan esinlenmiş, kıyımlar konusunda sessizliği koruyorduk.

İki komşu devlet henüz bu sorunu çözememişken, biz nasıl iki kişiyle çözebilirdik, özellikle ikimiz de kültürel sorunlarla ilgilenen insanlar olarak birbirimize saygı göstermeli ve yaralayıcı sözlerle bu yeni tanışmayı bozmamalıydık.

Fakat işte Sait Çetinoğlu dialogumuzu kolaylaştırdı ve öyle bir yol açtı ki bizi tartışmaya değil de belgelerin diliyle konuşmaya yönelttebildi.

Sohbet esnasında belli oldu ki Sait Çetinoğlu'nun sadece Türkiye'de değil, benim yaşadığım şehirde yani Halep'te de belli sayıda Ermeni dostları vardı. Sait onları ön isimleriyle tanıyordu. Bunlardan bir kaç zengin Ermenilerdi.

Ben, dinleyenimin o sözlerini izleyerek bir söz yumağının ucunu buldum ve Sait'in yüzüne soran gözlerle bakarak dedim ki." Sait bey, Ermeni'lerin evlerini, yerlerini ve babadan kalma

mal-mülklerini terk etmeye mecbur edildiğinde, kırbaç darbeleri altında Suriye çöllerine altın keseleriyle ulaştıklarını mı sanıyorsunuz? Göç edenler, bazen yüzlerce km. yol almak zorunda olduğu o zalim göç esnasında, Halep'e ulaşana kadar, eğer yolda ölüm yatağına rastlamazsa, muhakkak rastladığı "iyi" insanlar tarafından birkaç kez soyulurdu. Bu "iyi" insanlar, sadece ceplerindeki paralara değil, giyim kuşamlarına da el koyarlardı..

Birkaç jandarmanın tüfeklerinin gölgesinde yürüyen, sayıları birkaç bine ulaşan kervandan, bazen Suriye çöllerine ulaşana kadar on yada yirmi kişi kalırdı. Yürüyen o guruplar açlık ve susuzluğa dayanamayıp yolda erirlerdi. O şartlar altında giysi kalır mıydı insanın üzerinde? Sait bey, işte siz Ermeni göçmenlerin durumuyla ilgilendiniz ve Halep'e ulaşan göçmenlerin -ben de o ailelerden birinin Halep'te doğan evladım- ne halde olduğunu sordunuz.

Önce söyleyeyim ki bizim aile Türkçe konuşurdu. Şaşılacak şey, annem ve babam Ermenilerdi ama Türkçe konuşurlardı, çocukluğumda ben de Türkçe konuşurdum. Daha sonra o iş de beni şaşırttı.

Örneğin, ben kimseye - Vatandaş Ermenice konuş ya da Ne mutlu Ermeni'yim diyene- diyemezdim. Fakat Türk şöyle derdi. - Vatandaş Türkçe konuş ya da ne mutlu Türk'üm diyene- yani Türk insandı da Ermeni değil miydi?.

Ama işte rica ettiğiniz için karşılaşmamızın ertesi günü size Halep'te yaşayan ünlü bir Ermeni fotoğrafçı, Vartan Derunyan'ın fotoğraflarından bir deste getirdim.

Vartan Derunyan, 1888 yılında Arapkir yöresinin Ançırta köyünde doğmuştu. Babası, dedeleri o köyde gömülmüştü. İnsan, gönüllü olarak terk eder mi atalarının yaşadığı yerleri, dedelerinin mezarlarını. Kendisini bir kovan olmasa, hiç terk eder mi asırlık tarihinin saklı olduğu, ata toprağını.

İnsan, bir evi veya kiliseyi - bu kilise mimari bir başyapıt bile olsa- yıkabilir, fakat toprağı

yıkılmak olanaksızdır. Toprak, kıvrımlarının içinde saklar halkın tarihini, kültürünü.

Mimari başyapıtlar yıkılır mı? Ermeni mimarlara birkaç nesil vermiş Balyanlar'ın İstanbul'u süsleyen sarayları yıkılır mı?

Dönelim eserlerinden bir demeti size verdiğim, Halepli ermeni fotoğrafçı Vartan Derunyan'ın fotoğraflarına.

Derunyan, o fotoğraflara konu olan insanların bir iz, bir anı bırakmadan öleceklerini çok iyi biliyordu. O, fotoğrafların belgeye dönüşeceğini ve uzun yüzyıllar yaşamaya devam edeceklerini de çok iyi biliyordu. Zaten size verdiğim fotoğraflar 80 yaşında oldular ve bakın daha yaşıyor ve kendi hayatları hakkında tanıklık ediyorlar.

Öncelikle şunu da söyleyeyim ki evet, Ermeni kıyıma uğradı, ama yeniden canlanan Ermeni, yaşama isteğini kaybetmedi. Hatta, Halep'e ulaşan Ermeni göçmenler daha henüz yalın ayakken, henüz perişan giysiler içindeyken, I. Dünya savaşı daha yeni sona ermişken, 1919'da Halep'te gazete yayınladılar. O gazetenin başyazarı Dört Yol doğumlu Setrak Gebenyan'dı.

Ermeni'yi Ermeni olarak yaşatan silah değil, kültürüydü.

Ermeni Halep'e ulaştığında, ilk işi okul ve kilise inşa etmek oldu. Gerçi, o okullar ve kiliseler tahtadan ya da tenekeden yapılmıştı ama o kutsal kurumlar bizim Ermeni kalmamızı sağlıyorlardı. Bize, bizim dilimizle Ermeni'nin ve yabancıların kültürünü öğretiyorlardı. Biz, henüz çocuk, Halep'teki Ermeni ilkokulumuzda Türk şair Mehmet Emin'in " Dur, yapma" şiirini çok iyi bilirdik. Büyüdükten sonra da, yüzyılımızın en büyük şairlerinden biri olarak "Hey! Heraklites, mümkün müdür akan suya vurmak kilit", "Hey! Piyer Loti, senden yakındır bize tifüsün biti" diyen Nazım Hikmet'i tanıdık.

Biz, asla o şairler Türk'dür, onların şiirlerini öğrenmeyin demedik.

Fakat Hrant Dink'e ateş açan, gerçeğin üzerine ateş açan 17 yaşındaki Türk çocuk, Hrant Dink'i yere devirdikten sonra (gerçek devrilmez) kaçarken "Vurdum Ermeni'yi." diye bağırdı.

Kim eğitti bu çocuğu... ?

İslam Türk'ün Ermeni'yi göçebeye çevirdiğini oysa İslam Arap'ın bizi sevgiyle kabul ettiğini söylemiyeyim mi?

Türk'ün bizi Türkçe konuşana çevirdiğini oysa Arap'ın yanında, Ermenice konuşana dönüştüğümü ve anneme kendi ana dilini benim öğrettiğimi söylemeyeyim mi?

Şimdi, Sait bey, söyle rica ederim ben hangisine teşekkür edeyim?

Sana verdiğim fotoğraflara baktın. Onlar, ölümü göstermiyorlardı, dirilenleri, gerçi yalın ayak gerçi perişan kıyafetler içinde, ama ayağa kalkanları, mezarlardan dikilenleri gösteriyordu.

Onların evleri paslanmış tenekelerden ve çürümüş tahtalardan hazırlanmıştı. O evler birbirine o kadar yakınlardı ki, sanki yıkılmaktan korkuyorlardı, o kadar yakınlardı ki bir evin içinde konuşulanlar on ev öteden duyuluyordu...

Helalar hakkında, o çürümüşlük ve kokuşmuşluk merkezleri hakkında konuşalım mı? İki sıra halinde, bir çiviyle kapanmış, girenin burnunu orada bıraktığı veya dışkıyla beraber kusarak midesini de boşalttığı - eğer kusabileceği bir şey varsa tabii - sefil yapılar. İçtiğimiz, kuyu suyuydu. Vay o suya! O su, Fırat'ın suyu değildi Sait Bey, ne de Dicle'nin... Ermeni ve Arapların, çöllerde, hakkında birçok şiirler yarattığı o nehirlerin sularından dört sene içmediler, çünkü o sular binlerce cesetleri, Ermeni cesetlerini Şat El Arap'a doğru, balıklara yem olmaya götürüyorlardı.

O fotoğraflarda kilim dokuyan Ermeniler, su satan Ermeniler, ev inşa eden Ermeniler de gördün. Göçmen Ermeni dilenmedi Sait Bey. Büyükannem çamaşır yıkayarak bize ekme getirdi, dedem yamacı oldu, göçmen kızlar gergef önünde beyaz bezlere Antep'in, Urfa'nın, Maraş'ın nakışlarını işleyip İngiltere ve Fransa'ya ulaştırdılar. Ermeni nakışlarıydı onlar ve..., dilenmediler. Ermeni nine yün eğirdi, Ermeni analar şıra hazırladılar veya domates macunu (Banadora pekmezi) sattılar ..., dilenmediler.

Yeni açılmış okullarımızda, tenekeden yapılmış okullarımızda sınıflar birbirinden perdeyle ayrılmıştı, ama o sınıflarda " Aravod Luso, Arekagn artar..."ı (Işığın sabahı, adil Günes...) seslendirirdik, ışığı seslendirirdik. Bu, XI. Yüzyılda Nerses Şnorhali Gatoğigos'un (Başpatrik) Antep'den sadece bir saat uzakta bulunan Rum Kale'de yazdığı bir ilahiydi, Kilikya adındaki o topraklarda, Ermeni, XI. Yüzyıldan önce ve sonra da şahane şairler, yazarlar, ressamlar vermiştir.

Göçmenlik yıllarında doğan Ermeniler, o kültür devlerini Arap Suriye'sinde inşa edilmiş okullarında tanıdılar. Ve o okullar ne zaman inşa edildi Sait Bey? Evet, I. Dünya Savaşının sona ermesinden sadece iki ya da üç yıl sonra... Biz fotoğraflarını gördüğünüz kamplarda 1921-de okul inşa ettik 1922-1924 yıllarında okullar kurduk. Bugün, takvimler 2008 yılını göstermeye hazırlanırken, Halep'te Ermeni hastanelerimizin ve fabrikalarımızın yanında, birkaç ilkokulumuz, iki tane dokuz yıllık okulumuz ve dört kolejimiz var.

Hollandalı bir şair "Ermeni bir nar ağacına benzer, ölmez, ürününü toplasanız, meyvesini yeseniz, ağacı kesseniz de Sizin yediğiniz nar taneleri dışarı çıkar, tekrar nar ağacına dönüşürler" derken doğru söylemiştir.

Bizim sonsuzluk yolumuzun üzerinde bir Türkiye var.

Bizim, birbirimizle konuşacağımız şeyler var.

Halep 30 Kasım 2007